

Yusif Vəzir Cəmənzəminli Azərbaycan dövlətçiliyi və etnonimi haqqında

Azərbaycanın dövlətçilik tarixi, mədəniyyəti, mənəviyyəti, adət-ənənələri haqqında Yusif Vəzir Cəmənzəminlinin əsərlərinin əksəriyyətində bəhs edilmişdir.

Ə.İbrahimov yazır: “Azərbaycan”, “azərbaycançılıq”, “Azərbaycan və sərhədi”, “türkcülük” kimi problemlər Yusif Vəzir Cəmənzəminlini daim düşündürən və məşğul olduğu məsələlərdən olmuşdur. “Biz kimik?” məqaləsində Azərbaycan tarixinin yazılması tələbini irəli sürürdü. Bu, ondan irəli gəlirdi ki, hələ o zaman Kiyev imperator Universitetində oxuyarkən, Azərbaycan dilində kitablar buraxmağa başlamış, ana dilini bilməyənlər üçün kurs təşkil etməklə mühazirələr oxumuşdur. Yusif Vəzir hələ o zamanlar qarşısına qoyduğu məqsədi tam dərk edərək, slavyan xalqlarından milli məsələ ilə bağlı oxuyub-öyrəndiklərinin optimal yollarını əsas tutaraq, xalqının istiqalını müəyyən milli ideologiya, xalqın ümummilli dəyərlərinin və sərvətlərinin inkişaf etdirilməsi və bütövlükdə, milli maraqları ifadə edən milli siyasətin və milli şüurun yüksək səviyyəsində görürdü”.

O vaxtlar Y.V.Cəmənzəminlinin əsas məqsədi Azərbaycanı ictimaiyyət arasında tanıtmmaq idi: “O vaxtlar Rusiyada Azərbaycanı tanımazdılar. Bakı bir şəhər, paytaxt kimi tanınsa da, Azərbaycan tanınmırdı. Azərbaycanı yalnız İranın bir hissəsi kimi tanıyırdılar. Bizim vəzifəmiz və qayəmiz bu oldu ki, birinci olaraq Rusiya əfkari-ümumiyyəsinə Azərbaycanı tanıdaq”.

“Bir Azərbaycan xəritəsi cızdıq. O zamandan Azərbaycan haqqında, onun tarixi, ədəbiyyatı, mədəniyyəti, ticarət və iqtisadiyyatı barəsində bir çox məsələlər yazdıq. Yavaş-yavaş Azərbaycan şöhrət tapmağa başladı”.

Böyük müfəkkir “Qüvvətli istiqlal” adlı məqaləsində dövlətin təşkilinin üç amilini göstərir: torpaq, millət və hakimiyyət. “Bu gün Azərbaycanda bu üç amil mövcud olduğu üçün Azərbaycan müstəqil məmləkətdir”, - deyən müəllif bütün silsilədə milli istiqlalı qüvvətləndirən cəhətlərdən, xüsusilə də, Azərbaycan Cümhuriyyətinin xarici siyasətinin əsas istiqamətlərindən geniş bəhs edir. O, Türkiyədə yaşadığı illərdə, özünün yazdığı kimi, “Azərbaycan və azərbaycanlılar” silsilə məqalələrinin hər bölümünə dair daha geniş və müfəssəl tədqiqat aparmış, “Azərbaycan və azərbaycanlılar” adlı böyük bir əsər yazmaq fikrində olmuşdur. Belə bir böyük kitabın daxilində “Azərbaycan ədəbiyyatına bir nəzər”, “Tarixi, coğrafi və iqtisadi Azərbaycan” kitabları, “Azərbaycan və azərbaycanlılar” silsilə mə-

qalələri olmalı imiş.

Azərbaycan ideali müsəlman Şərq dünyasında birinci demokratik respublika sayılan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ilə özünün tarixi təcəssümünü və təsdiqini tapmışdır. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyəti illərində Yusif Vəziri ən çox narahat edən Azərbaycanın faktiki, həqiqi milli sərhədlərinin qorunub-saxlanmasına millətdəki təəssübkeşliyin kifayət qədər olmamasıdır. Cəmənzəminlişünas professor T.Hüseynoğlunun üzə çıxarıb tədqiq etdiyi “Tarixi, coğrafi və iqtisadi Azərbaycan” adlı əsərlə tanış olarkən, milli məsələnin mühüm tərkib hissələrindən biri kimi milli ərazimizə xüsusi təqdimat aspektindən yanaşan Cəmənzəminlinin həqiqi vətəndaşlıq mövqeyi, vətənpərvərlik duyğuları, azərbaycançılıq ideyaları ilə üzləşirik. Müasir həyatımız üçün bu sanballı mənbənin daha bir əhəmiyyəti ondadır ki, əzəli torpaqlarımızın və yurdu-muzun ərazi bütövlüyünü bir daha təsdiqləyən növbəti bir əşyayı-dəlilin - arqumentin meydana çıxmasını reallaşdırmışdır.

İrqlərə mənsub millətlərin keçib getdikləri, bunlardan məmləkətimizə yerləşib kök salanların da olmasından söhbət açılır. Təbiidir ki, gəlmələr ilə yerlilər arasında uzun mücadilə və mübarizə sayəsində qanlar qarışmış, din və dillər dəyişilib və nəticədə, başqa bir mədəniyyətə malik, ayrıca bir millət vücudə gəlmiş. Bu millət azəri türkləridir”.

Ölkəmizin dövlətçilik tarixində etnonizmin müəyyənləşdirilməsi mühüm rol oynayır. Azərbaycanda artıq azərbaycanlılar - türkdilli, irandilli və qafqazdilli xalqlar vahid və bölünməz Azərbaycan vətəninə yaşayırlar.

Ə.İbrahimov qeyd edir ki, vahid və bütöv idealına sığmayan böyük demokrat Y.V.Cəmənzəminlinin bu diyarın sərhədlərinin tarixən geniş əraziləri əhatə etdiyi barədə Labun Əbu Əhlicə Əlrəvadinin “Tarixi-Azərbaycan” və Əlbərdənin “Tarixi-Aran” kitablarından məlumatı “Kəşfül-zünun” (“Düşüncələr və fikirlərin kəşfi”) mənbəyindən öyrəndiyini bəyan edir. Lakin həmin kitabların əldə edilməməsindən təəssüflənə-

N.B.Vəzirov yazırdı ki, dünyada Azərbaycan kimi bağlı-bağçalı, saf suyu və durna gözlü bulaqları, yaşıl ormanları və çəmənləri, bərəkətli çölləri olan ikinci bir ölkə yoxdur. Lakin belə gözəl vətəni olan bizləri dünyanın hər yeri maraqlandırdığı halda, doğma Azərbaycan nədənsə maraqlandırmır. O, bizlər tərəfindən artıq tamamilə unudulmuşdur. XX əsrin əvvəllərində azərbaycanlıların özünə-məxsus, təmiz, sırf yerli xarakter daşıyan dövlətçilik və millətçilik, demokratizm və azərbaycançılıq ideyaları artıq türkcülüüyü və islamçılığı da özündə birləşdirərək, yeni bir xətt götürərək, Azərbaycanın müstəqilliyini elan etmək yoluna keçir.

Y.V.Cəmənzəminli öz kitabının müqəddiməsində yazmışdır: “Tarixi, coğrafi, və iqtisadi Azərbaycan” əsl tariximizə müqəddimə təşkil edə biləcək, zənnindəyəm. Bu əsər bir projerdir ki, tariximiz o dairədə yazılıb, meydana çıxacaq, vətəndaşlarımızın milli tariximizə olan həvəsinə bu risalə ilə kiçik bir xidmət edə bilsəm, məqsədimə nail olacağam, zənnindəyəm”.

Kitabın müqəddimə hissəsində Azərbaycanın Şərq ilə Qərb arasında körpü təşkil edən bir ölkə olduğu bildirilir: “Ən qədim zamanlardan bu körpüdən müxtəlif

rək, özünə bəlli olan real məlumatlar əsasında, Azərbaycan ərazisindəki şəhər və şəhər tipli qəsəbələrin, kəndlərin adını çəkir, onların tarixi haqqında məlumat verir. Milli etnik ziddiyyətlərin yaranması və genişlənməsi ilə yanaşı, digər prosesləri dil və mədəniyyət etibarilə bir-birinə yaxın və eyni bir məkanda yaşayan kiçik etnosların bir-birinə yaxınlaşması və hətta qaynaq-qarışması prosesi, indi olduğu kimi, Yusif Vəzirin yaşadığı dövrdə də olmuşdur. Bəzən böyük etnoslara məxsus siyasətçilərin sağlam olmayan siyasətləri nəticəsində kiçik etnos-

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vəsaitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə “Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği” istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

liflərinə çoxdan məlum olduğunu bildiren müfəkkir, qədim yunan və Roma müvərrixlərinin (tarixçilərinin) bu diyarı “Atropaten” adlandırdıqlarını söyləyir. Digər rəvayətə görə, “Azər” pəhləvicə “Od”, “Baykan” “saxlayan” mənalarında olduqda “Azərbaycan” - Atəşxana və “Atəşgədə” mənalarına gəlib çıxır.

N.B.Vəzirov yazırdı ki, dünyada Azərbaycan kimi bağlı-bağçalı, saf suyu və durna gözlü bulaqları, yaşıl ormanları və çəmənləri, bərəkətli çölləri olan ikinci bir ölkə yoxdur. Lakin belə gözəl vətəni olan bizləri dünyanın hər yeri maraqlandırdığı halda, doğma Azərbaycan nədənsə maraqlandırmır. O, bizlər tərəfindən artıq tamamilə unudulmuşdur. XX əsrin əvvəllərində azərbaycanlıların özünə-məxsus, təmiz, sırf yerli xarakter daşıyan dövlətçilik və millətçilik, demokratizm və azərbaycançılıq ideyaları artıq türkcülüüyü və islamçılığı da özündə birləşdirərək, yeni bir xətt götürərək, Azərbaycanın müstəqilliyini elan etmək yoluna keçir.

Tarixi mənbələrə əsaslanaraq Y.V.Cəmənzəminli Azərbaycan dövlətçilik tarixi haqqında, onun sərhədləri, ərazisi haqqında da məlumat vermişdir: “Azərbaycan qədim zamanlarda geniş bir ölkə imiş. Lakin sərhədi haqqında rəvayətlər müxtəlifdir. Tarixçi Təbəriyə görə, “Həmədan həddinin ictimaiyyətindən ta Zəncana və Ohərə və axır Dərbəndi-Xəzərə çıxınca bunlara Azərbaycan “deyirlər”.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru